

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**ХОРАЗМ МАЪМУН
АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2023-11/3

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2023

Бош муҳаррир:

Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.

Бош муҳаррир ўринбосари:

Ҳасанов Шодлик Бекпўлатович, к.ф.н., к.и.х.

Таҳрир хайати:

*Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.
Абдуллаева Муборак Махмусовна, б.ф.д., проф.
Абдуҳалимов Баҳром Абдурахимович,
т.ф.д., проф.*

Агзамова Гулчехра Азизовна, т.ф.д., проф.

Аимбетов Нагмет Каллиевич, и.ф.д., акад.

Аметов Якуб Идрисович, д.б.н., проф.

Бабаджанов Хушнот, ф.ф.н., проф.

Бекчанов Даврон Жуманазарович, к.ф.д.

Буриев Хасан Чутбаевич, б.ф.д., проф.

Ганджаева Лола Атаназаровна, б.ф.д., к.и.х.

Давлетов Санжар Ражабович, тар.ф.д.

Дурдиева Гавҳар Салаевна, арх.ф.д.

Ибрагимов Бахтиёр Тўлаганович, к.ф.д., акад.

Исмаилов Исҳақжон Отабаевич, ф.ф.н., доц.

Жуманиёзов Зоҳид Отабоевич, ф.ф.н., доц.

Жуманов Мурат Арепбаевич, д.б.н., проф.

Кадирова Шахноза Абдухалиловна, к.ф.д., проф.

Каримов Улугбек Темирбаевич, DSc

Курбанбаев Илҳом Жуманазарович, б.ф.д., проф.

Курбанова Саида Бекчановна, ф.ф.н., доц.

Қутлиев Учқун Отобоевич, ф-м.ф.д.

Ламерс Жон, қ/х.ф.д., проф.

Майкл С. Энжел, б.ф.д., проф.

Махмудов Рауфжон Баходирович, ф.ф.д., к.и.х.

Мирзаев Сирожиддин Зайниевич, ф-м.ф.д., проф.

Мирзаева Гулнора Саидарифовна, б.ф.д.

Пазилов Абдуваеит, б.ф.д., проф.

Раззақова Сурайё Раззоқовна, к.ф.ф.д., доц.

Рахимов Раҳим Атажанович, т.ф.д., проф.

Рахимов Матназар Шомуротович, б.ф.д.,

проф.

Рўзметов Бахтияр, и.ф.д., проф.

Садуллаев Азимбой, ф-м.ф.д., акад.

Салаев Санъатбек Комилович, и.ф.д., проф.

Сапарбаева Гуландам Машириповна, ф.ф.ф.д.

Сапаров Каландар Абдуллаевич, б.ф.д., проф.

Сафаров Алишер Каримджанович, б.ф.д., доц.

Сирожов Ойбек Очилович, с.ф.д., проф.

Сотилов Гойипназар, қ/х.ф.д., проф.

Тожибаев Комилжон Шаробитдинович,

б.ф.д., академик

Холлиев Аскар Эргашевич, б.ф.д., проф.

Холматов Бахтиёр Рустамович, б.ф.д.

Чўпонов Отаназар Отожонович, ф.ф.д., доц.

Шакарбоев Эркин Бердикулович, б.ф.д., проф.

Эрматова Жамила Исмаиловна, ф.ф.н., доц.

Эшчанов Рузумбой Абдуллаевич, б.ф.д., доц.

Ўразбоев Ғайрат Ўразалиевич, ф-м.ф.д.

Ўрозбоев Абдулла Дурдиевич, ф.ф.д.

Ҳажиева Мақсуда Султоновна, фал.ф.д.

Ҳасанов Шодлик Бекпўлатович, к.ф.н., к.и.х.

Худайбергана Дурдона Сидиқовна, ф.ф.д.

Худойбергана Ойбек Икромович, PhD, к.и.х.

Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.-№11/3 (108), Хоразм Маъмун академияси, 2023 й. – 251 б. – Босма нашрнинг электрон варианты - <http://mamun.uz/uz/page/56>

ISSN 2091-573 X

Муассис: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси минтақавий бўлими – Хоразм Маъмун академияси

МУНДАРИЖА
ТАРИХ ФАНЛАРИ

Abduraximov S.U. Sayiltepa yodgorligi	6
Ahmadov X.S. O'zbekiston SSRda lotin alifbosini joriy etish masalasiga milliy ziyolilarning munosabati	12
Baxronov D.D. BXSР da xalq ta'limi sohasidagi islohotlar tarixi	17
Boltayeva M.J., Ortiqov O.X. Fransiyadagi Ikkinchi Respublikaning qisqacha siyosati: tarixiy tahlil	20
Boqiyev B.O'. Mustaqillik yillarida O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi va xalqaro aloqalar	23
Madrimova G.Sh. Xiva shahri madaniyati dunyo nigohida	25
Mirzayev B.N. Muhammad Shayboniyxon davrning ma'rifiyatli hukmdori	28
Niyazov Z. O'zbekistonda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda diniy tashkilotlarni o'rni xususida	32
Omonov Ya.A. Namangan oblastida pillachilik zavodlari (1924-1940 yy)	35
Omonova S.O. O'zbekistonda sportni rivojlantirish bo'yicha davlat siyosati va bunda xotin-qizlar ishtiroki	38
Sadullaev B.P., Rahimov Sh.B. Mevaston mahallasida olib borilgan arxeologik qidiruv ishlari	40
Safarov T.T. Xiva xonligi va Buxoro amirligining o'zaro ichki savdo aloqalarida Amudaryoning tutgan o'rni	44
Sattarov A. O'zbekistonda paxta yakkahokimligining kuchayishi va aholini ko'chirish siyosatining amalga oshirilishi	47
Sharopova N.A. Qashqadaryo viloyati umumta'lim muassasalari moddiy-texnika bazasini mustahkamlash tadbirlari va ularning natijasi	50
To'xtasinov M.A. O'zbekiston davlatchiligida somoniy hukumdorlar tarixi	52
Tojiyev B.M. O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar organlari sohasida olib borilgan islohotlar tarixi	54
Xaydarova N.G. Mentalitet tushunchasining tarixiy kelib chiqishi	57
Xolikulov P. Oliy ta'lim muassasalari ta'lim tizimini rivojlantirishda ijtimoiy-gumanitar fanlarning ahamiyati	60
Yakubov A. Davlat va huquq asoslari fanini o'rganish tarixi va muammolari	62
Yusupova K. Qadimgi reklama matnlari, reklama agentlari va reklama subyektlari	65
Абдуллаев Ў.Ш. Педагогика йўналишидаги олий таълим муассасаларининг мамлакатимиз кадрлар тайёрлаш тизимидаги ўрни	67
Абдурахимова Ш.А. Туркистон АССРда болалар саломатлигини таъминлаш муаммолари	70
Абидова З.Қ., Жуманиёзова М.Т. Хоразм воҳасида касалликларни даволовчи зиёратгоҳлар ва касалликларни даволашди шомонлик эътиқоди излари	72
Алимбетов А.К. Жанубий Орол бўйларидаги қадимги турар жой манзилгоҳлари	77
Асадова Р.Б. Сотрудничество между странами в годы независимости	81
Жўраева Н.О. Муқаддас қадамжо ва мазорларнинг тарихий топографияга таъсири масаласи	84
Журакулов Б. Оҳангарон водийси тарихи ва табиий географиясининг археологик жиҳатдан ўрганилиши	87
Каримбоева С.И. “Авесто” да экологик маданият масалалари таҳлили	91
Левтева Л.Г. Кустарные ткани из собрания государственного музея истории Узбекистана	94
Маткаримов Х.О. Хоразм воҳасининг антик даври ижтимоий-иқтисодий ҳаёти реконструкцияси масалалари	99
Махматкулов Ж. История борьбы с наркоманией в Узбекистане	103
Назаров А.А. Навбоғтепа ёдгорлигининг ўрта аср қопқоқ ва ошхона идишларига тавсиф	106
Норматов Ш.М. Сўнгги бронза ва илк темир даври ёдгорликлари ва ҳимоя иншоотларининг таърифи	112
Нуркулова Р.Р. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати ва ҳарбий бошқарув	115
Очилова О. Ўзбекистон халқ таъбиатида қўлланиладиган тарихий манбалар тавсифи	118

Рахимджанова Н.Қ. Мустамлака Туркистонда бий судлари фаолияти тарихидан	120
Сейдаметова Г.У. Городская семья и особенности бракосочетания в Каракалпакстане 1960-1980 годы	125
Сейтимбетов М.К. Республиканинг ижтимоий-иқтисодий ва стратегик ривожланишида темир йўл транспортининг тутган ўрни	128
Ўроқова О.Ж. Хожа Аҳмад Яссавийнинг диний-фалсафий қарашлари	135
Усманова У.С. Глобаллашув шароитида тарих фанидан дарсдан ташқари машғулотларда ватанпарварлик туйғусини шакллантириш	137
Ходжалепесов И.М. Развитие земледельческой культуры в Приаралье в период средневековья	140
Ҳайитов Ш.А., Саидов Ф. XIX аср охири - XX аср бошларида Россия империясидаги қочоқлар муаммоларининг тарихшунослиги ва манбашунослиги	146
Эркузиёв А.А. Значение транзитных торговых путей через Османское государство для торговых связей Европы со Средней Азией	149
Эштемиров Ж.С. Трансформационные процессы в жизни города карши в I-половине XX века	151

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Abdullayeva Z.M. Perspectives of internationalization of higher education services in Uzbekistan	154
Abdumajidova D. Multiple intelligence theory as a rationale for creating diverse instructional methods	156
Abramatov M.B., Saidov M.N. “Suv resurslaridan foydalanish va ularni muhofaza qilish” mavzusini o‘qitishda yangi pedagogik texnologiyalarning o‘rni	158
Aripova N.R. Communicative method in teaching EFL classroom	161
Axmedbekova M.K. Tarix ta’limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol usullarni loyihalashtirish	163
Azimbaeva R.Yu. Formation of independent work abilities and skills of students in the process of teaching a foreign language	165
Bakirova H.B. Methodology of teaching professional terminology in foreign language classes	168
Ernazarova M., Jabborova E. Nofilologik ta’lim yo‘nalishi talabalariga ingliz tilini o‘rganishning motivatsion jihatlari	171
Ibragimov X.H. Toponimlarning semantik xususiyatlarini grafik organayzerlar vositasida o‘rganish	174
Isroilov Sh.Sh. Table tennis in the system of physical education of students	177
Galiakberova A.R. Technological aspects in training methodology	179
G‘aniyeva G.I. VII sinfda biologiyaning “Baliqlar” bo‘limini fizika bilan bog‘lab o‘qitish metodikasining samaradorligi	182
Kayumova K.N. Current issues of teaching foreign languages focused on economics and finance	185
Khalilova H.Kh. About some instructions to improve learners’ speaking skills in foreign language classes	187
Kusharov Z.K. Ta’lim jarayonini raqamlashtirishning ustuvor jihatlari	189
Mahmudova Z.Sh. The most modern methods in foreign language teaching and their advantages	193
Mamadjanova N.A. Ta’lim jarayonlarida virtual haqiqat texnologiyasining o‘rni	195
Nishonov U.I. Oliy texnik ta’limda rus tili lug‘atlaridan foydalanish	197
Ollaberganova S.X. Boshlang‘ich sinflarning ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida didaktik o‘yinlardan foydalanish texnologiyasi	200
Paluanova Kh. Developing intercultural communication skills through pragmalinguodidactics	203
Paluanova Kh. Exploring contemporary lexical neoplasms among linguistics students: nurturing communicative competence	205
Parpiyeva M.M. Rus tili fanini takomillashtirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalarning o‘rni	207
Parpiyeva U.X. Teaching speaking through communicative methods	209
Radjabova G. Didactic properties and methodological functions of corpus technologies in the formation of lexical skills	211

Rajapova K. Nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish- ona tili darslarining bosh maqsadi	213
Rasulova S.A. Exploring the effects of concept mapping on undergraduate students' EFL reading comprehension	217
Ravshanova U.B. Umumta'lim maktablarida biologiyani fizika bilan bog'lab muammoli o'qitish metodikasini takomillashtirish	219
Siyayeva G.A. Methodology for the development of speech skills in teaching foreign languages	221
Tairov I.Y. Globallashuv sharoitida g'oyaviy-mafkuraviy jarayonlarning yoshlar dunyoqarashiga ta'siri	224
Tillaeva M. Audiovizual mediada kommunikativ, lingvistik va madaniy imkoniyatlar	226
Xodjiboyeva I.V. Talabalarni mutaxassislikka tayyorlashda iqtisodiy kompetentsiyasining ahamiyati	229
Xushmatova S. O'zbekistonda arxivshunos kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish masalasi	231
Yoqubova N.N. Methods of improving the teaching methodology of the teacher and the effectiveness of knowledge giving	233
Алленова И.В. Активные методы обучения на занятиях русского языка	236
Бурхонова С.Т. Роль инновационных педагогических методов в повышении эффективности образования	238
Рустамова Ф.М. Интегрирование навыков и интерактивные технологии обучения профессиональной лексике в архитектурно-строительных направлениях	241
Тахирова М.А. Проблема формирования русскоязычной профессиональной коммуникативной компетенции в процессе преподавания русского языка как иностранного	244
Ташева У.Т. Методика преподавания русского языка как иностранного	246
Хамраева А.Ф. Мутахассиснинг касбий компетентлигига қўйиладиган талаблар	249

**МУҚАДДАС ҚАДАМЖО ВА МОЗОРЛАРНИНГ ТАРИХИЙ ТОПОГРАФИЯГА
ТАЪСИРИ МАСАЛАСИ**

Н.О.Жўраева, PhD, Бухоро Давлат Университети, Бухоро

Аннотация. Мазкур мақолада Бухоро тарихий топографиясининг шаклланишида муқаддас қадамжо ва мазорларнинг роли очиб берилган. Шунингдек, турли тарихий даврларда Бухоро шаҳри ҳудудининг нотекис кенгайиши, шаҳар деворининг қурилиши билан боғлиқ жараёнларга муқаддас қадамжоларнинг таъсири масалалари ёритилган.

Калим сўзлар: тарихий топография, қадамжо, мазор, шаҳар шаклланиши, муҳофаза девори, топографик жойлашув, аҳоли турар жойлари.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль святых мест и кладбищ в формировании исторической топографии Бухары. Также освещены вопросы влияния святых мест на процессы, связанные с неравномерным расширением территории города Бухары, строительством городской стены в разные исторические периоды.

Ключевые слова: историческая топография, святые места, мазар, градообразование, оборонительная стена, топографическое положение, жилые массивы.

Abstract. This article examines the role of shrines and cemeteries in the formation of the historical topography of Bukhara. The article analyzes the impact of shrines on the processes related to the uneven expansion of the territory of Bukhara city and the construction of the city wall in different historical periods.

Key words: historical topography, shrines, cemeteries, city formation defensive wall, topographical location, residential areas.

Бухоро шаҳри тарихий топографияси масаласи асрлар давомида тадқиқотчилар диққатини тортиб келган мавзулардан саналади. Тарихчи олимлар И.И.Умняков, М.Саиджонов, В.А.Шишкин, О.А.Сухарева, В.В.Бартольд, А.Р.Муҳаммаджонов, Л.И.Ремпель, Г.А.Джураева, Е.Г.Некрасовлар томонидан Бухоро шаҳри тарихи бўйича яратилган монографияларда ўрта асрларда Бухоро шаҳрининг шаҳристон ва работ ҳудуди, араблар фатҳигача бўлган даврда шаҳар ҳудуди ўлчами масаласи, гузарларнинг шаклланиши, тоқ ва савдо мажмуалари каби тарихий биноларнинг топографияси, дарвозаларнинг ўрни, шаҳар деворларининг жойлашган жойи каби илмий муаммоларни таҳлил этиш жараёнида муқаддас қадамжолар тарихига оид айрим маълумотлар берилган.

Мустақиллик йилларида Бухоро шаҳри топографиясини ўрганиш тарих фанлари учун янада долзарб аҳамиятга эга бўлди. Бу даврда тарихчи олимлар А.Р.Муҳаммаджонов, Э.В.Ртвеладзе, Р.Л.Гафурова, Е.Г.Некрасова, Ҳ.Ҳ.Тўраев, Г.Джураева, Н.Йўлдошев, С.А.Захидова, Р.В.Алмеев, Садриддин Салим Бухорийлар томонидан миллий, диний қадриятларга янги нуктаи назардан ёндашиб, муқаддас қадамжолар тарихий топографияси бўйича тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Бухоро тарихий топографияси мавзусидаги яратилган тадқиқотлар етарлича бўлса-да, аммо шаҳар шаклланишида муқаддас қадамжо ва мазорлар иштироки, уларнинг аҳоли турар жойларига нисбатан жойлашуви, шаҳар топографиясига таъсири каби масалалар тадқиқ қилинмаган ва ҳозиргача ўрганилмаган. Бу борада муқаддас қадамжолар топографиясини тадқиқ қилиш шаҳар тарихий топографиясидаги айрим масалаларга оид кирилади.

Бухоро шаҳри муқаддас қадамжоларининг ҳам ўзига хос эволюцион тарихи бўлиб, бу босқичлар Бухоро шаҳрида амалга оширилган қалъа деворининг қурилиши (араблардан кейинги давр), унинг алоҳида қисмларининг ўзгариши (шайбонийлар даври) ва унинг айрим қисмларини кўчириш жараёнлари (манғит ҳукмдори Муҳаммад Раҳимхон) билан бевосита боғлиқ ҳолда содир бўлган.

Эски шаҳар чегараларини бирмунча кенгайтирган шаҳар деворининг қайта қурилиши Бухоро тарихида муҳим босқич бўлди. Бу ўзгаришлар натижасида бир қатор шаҳар атрофидаги қишлоқлар шаҳар таркибига киритилди. XVI асрдаги шаҳарнинг, янги девор

билан белгиланган чегаралари доирасида, шаҳар бизнинг давримизгача мавжуд.

Шу муносабат билан шаҳар девори унинг алоҳида қисмларининг ўзгариши, яъни XVI асрнинг иккинчи ярмидан олдинги чегараларини аниқлашда ҳам мазорлар ориентор бўлиб хизмат қилади. Кўпинча муқаддас қадамжо, қабристон ва мазорлар Бухоро шаҳри деворидан ташқарида бўлган. Аҳолининг кўпайиши натижасида шаҳарни кенгайтириш зарурати юзага кела бошлаган.

Шаҳарни кенгайтириш жараёнлари унда мудофаа иншоотларини қуриш билан бирга олиб борилган. Бу сингари ҳудудий ўзгартиришларни амалга ошириш мазорларни кўчириш ёки мазор ўрнини бутунлай текислаш ёхуд мазор ҳудудига дахл қилмаслик каби муаммоларни келтириб чиқарган.

Шунинг учун шаҳарни кенгайтириш мақсадида мудофаа девори қуриш жараёнида муқаддас қадамжоларнинг ўрни инobatга олиниб, иложи борица уларга зарар келтирмаслик, дахл қилмаслик чора-тадбирлари амалга оширилган. Мавзу доирасида олиб борилган изланишлар шуни кўрсатадики, муқаддас қадамжо, мақбара, мазор ва қабристонлар эски шаҳар ҳудудининг кенгайишига, ёки аксинча, уни муайян ҳудудий ҳажмда (қадамжо жойлашган қисми) сақлаб қолишга таъсир кўрсатган.

Маълумки, асрлар давомида Бухоро шаҳри бир неча марта мудофаа девори билан ўралган (1,37). Манбаларда 849-850 йилларда арк, рабод ва шаҳристонни бир доирада ўраб турган пахсадан девор қурилганлиги қайд қилинган (14,15). Шаҳарнинг кенгайган қисми хавфсизлигини таъминлаш мақсадида қурилган бу девор шаҳарнинг қадимги учала қисмини ҳам ўз ичига олган ягона ташқи девор бўлиб, бундан ташқари рабоднинг ҳам ўзининг ички девори бўлган. Қатор тарихчилар Бухоро шаҳри ва уни ўраб турган мудофаа девори қурилгач, шаҳар майдони VIII аср бошларига (арабларгача) қараганда беш баробар катталашганлигини қайд қилишади (3,239). Албатта, шаҳарнинг кенгайиши билан боғлиқ бу жараёнлар муқаддас қадамжолар топографиясига ўз таъсирини ўтказмасдан қолмади. Шаҳарнинг кенгайган қисмини ўраб олган янги девор қурилгач, эски девор ташқарисида (эски девор сақланмаган бўлсада)ги муқаддас қадамжоларнинг айримлари сақлаб қолинган. Шаҳарнинг учала қисмини ҳам ўраб олган девор қурилгач, эски девор ташқарисидаги мазорлар шаҳар ичкарасига олинган. Уларни бир-бирига туташтириб чиқилса, рабоднинг биринчи девори чегарасини аниқлаш мумкин. Демак, девор ташқарисидаги мазорларга дахл қилинмаслик чоралари кўрилган.

Муқаддас қадамжо ҳар бир янги гузарнинг зиёратгоҳига айланиб борган. Ҳаттоки, янги гузарнинг номланиши шу гузарда жойлашган муқаддас қадамжо, зиёратгоҳ, мақбара, мажмуа номи билан аталадиган бўлган. IX асрнинг 50-йилларида қайси мазор янги девор ичида қолди ва девор ташқарисида қайси мазорлар атрофида янги гузарлар шаклланганлигини ўрганиш муҳим вазифа ҳисобланади.

IX асрнинг 50-йилларида шаҳар чегаралари ва шаҳар девори акс этирилган тарихий-топографик хариталарда кўпгина мазорлар шаҳар деворларидан ташқарида жойлашганлигини кўриш мумкин.

IX-X асрларда фикҳшунос олим Абу Ҳафс Кабир ал-Бухорий (Ҳожатбарор, IX) қабристони, ғарбда Исмоил Сомоний мақбараси (IX-X), Майдана (4,67) дарвозасидан ташқаридаги йирик қабристон, жанубда Саллоҳхона дарвозаси ортидаги Бобойи Порадўз (X), Солори Ҳаж (Қоракўл дарвозаси, XIV) мақбаралари Бухоро шаҳри деворидан ташқарида бўлганлигини қайд қилиш мумкин.

Тарихчи олимларнинг таъкидлашича: ”Бухоро VIII асрда унча катта бўлмаган, томонлари 575-600 метрга яқин қарийиб квадрат режа асосидаги шаҳар бўлган”(3, 233). Тарихий хариталарида тасвирланган шаҳар чегараларидан кўриниб турибдики, шаҳар ҳудуди, асосан, Сомонийлар даврида кенгайган. Унинг майдони дастлаб 33-35 гани ташкил қилган.

Шунингдек, бухоролик тарихчи Муҳаммад Наршахий шаҳарнинг шаҳристон қисмини ўраб олган дарвозалар Бозор, Бану Саъд, Бану Асад, Кўрғон, Нур, Дарвозаи Ҳафс, Хуффа билан номлари билан юритилганлигини қайд қилади. У Рабод атрофи ҳам ташқи девор билан ўралиб, унинг 11 дарвозаси мавжуд бўлганлигини ёзади(1, 37).

Бухоро шаҳрида ижтимоий-иқтисодий, маданий ҳаёт давом этиб, вақт ўтиши билан шаҳар майдони янада кенгая бошлади. Унинг атрофида XVI асрда шаҳар девори ташқарисида Сумитон, Песхона, Дилкушо каби гузар ва маҳаллалар вужудга келди. Бу ўз навбатида шаҳарни яна бир девор билан ўраб олиш заруриятини келтириб чиқарди. Юқорида шайбонийлар сулоласидан марказлашган давлат тузган хонлари Абдулазизхон (1504-1549) ва Абдуллохон II (1557-1598)лар шаҳарнинг, асосан, жанубий-ғарбий қисмини қайта қуриш билан шугулланганликларини қайд қилиб ўтдик.

Дарҳақиқат, шайбоний ҳукмдор Абдулазизхон даврида (1540-1549- йиллар) айланаси бир фарсахдан иборат работнинг янги девори қурилган (8, 25). Унинг девори Абдуллохон II киритган ўзгаришлар (Қоракўл дарвозасидан шимолда ғарбий қисм)ни ҳисобга олмаганда сўнгги асрлардаги Бухоро шаҳри девори чегараларига тўғри келади.

XVI аср, яъни шайбоний Абдуллохон II (1583-1598) ҳукмронлик қилган йилларида Бухорода нафақат илм-фан ва маданият тараққий қилди, балки шаҳарсозлик, қурилиш, хунармандчилик, савдо-сотик ва ҳарбий санъат ҳам юксалди. Шунингдек, шайбоний султон мамлакат ичкарасида бебош амирларни жиловлаб, марказлашган давлат тузишга эришган. Ташқи сиёсатда ҳам қўшни давлатлар билан мувафақиятли дипломатик алоқалар ўрнатилган. Бухоронинг ҳозирги меъморий қиёфаси деярли шу даврда шаклланган. Хоннинг фармони билан шаҳарда мадраса, хонақо, карвонсарой, ҳаммом, кўприк, сардоба, савдо тоқлари, янги расталар барпо қилинган.

Шунингдек, Абдуллохон II Абдулазизхон томонидан тикланган деворнинг ғарбий қисмини бузиб ташлаб, Жўйбор шайхлари мавзеининг шарқий чегарасидаги вайрон бўлган эски шаҳар девори ўрнида Хиёбон шоҳ мавзесини шакллантирган. Хиёбон мавзеси шаҳар ичига олинган, бу билан янги девор ғарбга, шаҳар ичидаги қудратли Жўйбор шайхларининг уйларигача сурилган. Шаҳар худуди деярли XIX асргача ўзгармади. Айтиш жоизки, йирик мулкдорларга айланган Жўйбор хўжалари мавзесининг шаҳарга қўшиб олиниши хонликнинг келгуси маънавий, иқтисодий, сиёсий тараққиётида муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Хулоса қилиб айтганда, аҳоли кўпайиб Бухоро шаҳри девори кўчирилган даврларда муқаддас қадамжолар инobatга олиниб, уларга дахл қилмаслик чора-тадбирлари кўрилган. Шаҳар ичига олинган шу муқаддас қадамжо атрофи бўйлаб янги гузар, маҳалла ва мавзелар шаклланиб борган. Демак, муқаддас қадамжолар шаҳар худудининг кенгайиши, ёки торайиши, шунингдек, шаҳарнинг муайян худудини сақланиб қолинишига ўз таъсирини кўрсатган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абу Бакр Муҳаммад ибн Жаъфар Наршахий. Бухоро тарихи / форс-тожик тилидан А.Расулев таржимаси. – Тошкент: Шарқ баёзи, 1993.
2. Аҳмад ибн Маҳмуд Бухорий “Муин ал-фуқаро”. Тарихи Муллозода // Сўз боши, форс тилидан таржима, изоҳлар муаллифлари Ш.Воҳидов, Б.Аминов. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2009.
3. Камолитдинов Ш.С. “Китаб ал Ансаб” Абу Са’да ‘Абд ал-Карима ибн Мухамада ас-Сам’ани как источник по истории и истории культуры Средней Азии. – Ташкент:Фан
4. Мирзо Салимбек. Кашқўли Салимий. Таворихи муттақадимин ва муттаахирин (Форс -тожик тилидан доцент Нарзулло Йўлдошев ўгирган). – Бухоро: Бухоро, 2003.
5. Муин ул-Фуқаро Аҳмад ибн Маҳмуд Бухорий. Тарихи Муллозода дар зикри мазороти Бухоро / Сўз боши, форс тилидан таржима, изоҳлар муаллифлари К.Рахимов. – Тошкент:Фан, 2019.
6. Саййид Муҳаммад Носир ибн Музаффар. Таҳқиқоти Арки Бухоро / форс тилидан таржима, сўзбоши, изоҳлар ва кўрсаткичлар Ғ.Каримовники. – Тошкент:Тафаккур, 2009.
7. Садриддин С.Б. Бухоронинг табаррук зиёратгоҳлари. – Бухоро: Дурдона, 2012.
8. Сухарева О. А. К истории городов Бухарского ханства. – Ташкент: Изд-во АН УзССР, 1958.
9. Сухарева О. А. Бухара XIX - начало XX в. (Позднефеодальный город и его населения). – Москва: Наука, 1966.
10. Тўраев Ҳ.Ҳ. Бухоро тарихи. – Бухоро:Дурдона, 2020.
11. Шишкин В.А. Архитектурные памятники Бухары. – Ташкент:Изд-во комитета наук УзССР, 1936.
12. Olimovna, J. N. (2020). The territorial changes in the topography of the cemeteries of Bukhara. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)-Peer Reviewed Journal, 8, 512-515.
13. Olimovna, J. N. (2019). Features of the Historical Topography of the City of Bukhara. Test Engineering & Management, 1356-1360.

14. Olimovna, J. N. (2021). "Toohfat Az-Zoirin" As A Important Topographical Source in The Study of The Cemeteries of Bukhara. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY, 2(4), 22-29.
15. Olimovna, J. N. (2020). The topography of the cemeteries of Pre-Islamic city of Bukhara. International Journal of Applied Research, 6(5), 368-371.
16. Olimovna, J. N. (2022). An Important Study of the Ethics of Pilgrimage. Texas Journal of Philology, Culture and History, 6, 27-31.
17. Olimovna, J. N., & Al Rahman, M. H. (2023). Topography of Shrines of Bukhara in the Work of "Toohfat Uz-Zoirin". European Journal of Learning on History and Social Sciences, 1(1), 131-134.
18. Olimovna, J. N. (2020). The issue of the ethics of ziyarah in the book of "tarikhi mullazada" of ahmad ibn makhmood. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 10(12), 1242-1248.
19. Olimovna, J. N. (2020). Muqaddas ziyoratgohlar Buxoro shahri topografiyasining tarkibi sifatida. Imom Buxoriy saboqlari, 1(1), 40-41.
20. Olimovna, J. N. (2019). Buxoro shahri tarixiy topografiyasining shakllanishida muqaddas ziyoratgohlarning o'rni. Xorazm Ma'mun Akademiyasi Axborotnomasi–3/2019. Pages. 41, 44.
21. Olimovna, J. N. (2019). Buxoro shahri tarixiy qiyofasining shakllanishida mozorlarning o'rni. BuxDU ilmiy axborotnomasi, 239-243.
22. ЎзМА, И-323-фонд, 1-рўйхат, 960-йиғма жилд, 339-варақ.

УЎК 902.2«632»(575.1)

ОҲАНГАРОН ВОДИЙСИ ТАРИХИ ВА ТАБИЙ ГЕОГРАФИЯСИНИНГ АРХЕОЛОГИК ЖИХАТДАН ЎРГАНИЛИШИ

Б.Журакулов, таянч докторант, ЎзР ФА Миллий археология маркази, Тошкент

Аннотация. “Ўрта Оҳангарон археологик ёдгорликлари” мақоласида Ўрта Оҳангарон водийси ва унинг руда конлари билан боғлиқ археологик тадқиқот ишлари ҳақида тарихий маълумотлар берилган. Мақолада Ўзбекистон Фанлар академияси Тарих ва археология институти археологик гуруҳи ва Ўзбекистон тарихи музейи илмий жамоасининг 1959 йилдан буён олиб борган ишлари баён этилган. Асарларда археологик ёдгорликларни тўплаш ва маҳаллийлаштириши, археологик қазималар, тарихий топография, мудофаа тизими ва массивларни ўрганиши ҳақида сўз юритилди. Мақолада Оҳангароннинг Юқори ва Ўрта қисмларидаги археологик ёдгорликлар, қадимий қишлоқлар, шаҳарчалар, қўرғонлар, қора ва рангли металл хомашёси ҳамда қабристонларнинг тарихий маълумотлари кўрсатилган. Мақолада Ўрта Оҳангароннинг Ўзбекистон Фанлар академияси ва Тарих музейи илмий жамоаси томонидан олиб борилган археологик тадқиқотлар, ёдгорликларнинг стратиграфияси, топографияси, мудофаа тизими ва археологик қазималарнинг амалга оширилиши муҳим тезислардан иборат. Мақолада Ю.Ф. Буряков, Т.Ағзамхўжаевнинг қабристонларни ўрганиши, М.Э.Массон, Д.Нормуродов, О.Иномов, С.Илёсова, Э.Ф.Вулфертларнинг тадқиқотлари ва қазималар тарихи, уларнинг археологияга алоқадорлиги кўрсатилган. Мақолада Ўрта Оҳангарон водийсининг археологик маълумотлари, ҳозирги кундаги тадқиқот ҳолати ва илгари олиб борилган тадқиқотлар билан боғлиқ ҳолда олиб борилган илмий маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: Оҳангарон водийси, Археология, палеолит, Тошкент воҳаси, Тарихий меърос, Фойдали қазилмалар.

Аннотация. В статье «Археологические памятники Среднего Ахангерана» представлены исторические сведения об археологических исследованиях, связанных с долиной Средний Ахангерон и ее рудными месторождениями. В статье описывается работа археологической группы Института истории и археологии Академии наук Узбекистана и научной группы Музея истории Узбекистана с 1959 г. Работы были сосредоточены на сборе и локализации археологических памятников, археологических упоминались раскопки, историческая топография, оборонительная система и изучение массивов. В статье приведены исторические данные археологических памятников, древних селений, городов, курганов, черного и цветного металлического сырья и курганов в Верхней и Средней частях Ахангерана. Важными тезисами в статье являются археологические исследования среднего Ахангерана, проведенные научным коллективом Академии наук и Музея истории